

Никола Ивковић,
асистент

УДК: 341.231.14:342
DOI: 10.46793/UPSSX.237I

ЉУДСКО ПРАВО НА ЗАШТИТУ ПОДАТАКА О ЛИЧНОСТИ*

Резиме

Аутор у раду анализира питање људских права у светлу ере све веће промоције заштите података о личности као нормативно заштићене категорије. Генеза развоја се посматра кроз ретроспективу људског права на приватност. Потом се анализира ток међународних норми, као и политичка и правна структура заштите у дигиталној ери. Општа уредба General Data Protection Regulation (на основу оригиналног назива и скраћеница GDPR), допринела је општој регулацији и проширивању питања људског права на приватност. Ово се рефлектовало и на простор наше државе. Усвајањем новог нормативног оквира и предвиђањем механизма заштите, покренута је нова ера дигиталне безбедности. Упоредо са нормирањем расте и интересовање јавности за питања заштите података. У исто време као изазов се поставља и изазов адекватног образовања као неопходног супстрата приликом имплементирања новина. Под ово питање долази и питање оспособљености субјеката који би требало да буду промотери и регулатори области заштите људског права на приватност у име државних органа.

Кључне речи: људска права, право на приватност, заштита података,, GDPR, ЗЗПЛ.

1. Људско право на приватност

Област људских права изнова се, у складу са еволуцијом и динамиком друштвених односа развија, схвата и нормира. Људским правима служе се сви, од политичара, правника па све до разноврсних појединаца и широке јавности.¹ Услед тога некада је тешко одредити да ли су људска права правни или политички појам. Трагање за основама права човека између, теоријски

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

¹ Томушен, К., *Људска права између идеализма и реализма*, Београд, 2006, стр. 51.

посматрано, природног и позитивног права отежава и јасно одређење. У исто време отвара и пут злоупотребама разне врсте.² Некада се о њима може говорити као о политичко-идеолошком појму, који својом снагом води у злоупотребе политичке моћи.³ Ова напомена не би требало да води схватањима која би ишла у правцу деградације људских права. Напротив, људска права треба изнова изучавати и схватати у контексту разноврсних друштвено-политичких околности, различитих културолошких образаца и динамике времена у којој се она посматрају.

Сличан начин опсервације би требало применити и када је у питању специфично људско право на приватност. Иако актуелно и у складу са околностима социолошке збиље једно од централних питања, право на приватност се може посматрати кроз дужу генезу развоја. Слично као и све друге врсте људских права кроз хронологију развоја цивилизације јављају се и разноврсни облици права на приватност. Крајем XIX века оно је дефинисано као *право да се пусти на миру*.⁴ Ова интерпретација била је у складу са правом човека да има свој простор приватности у који не би могла да задира ни држава нити други појединци. Било је то време када се државним оквиром норми све више задирало у друштвене односе, а у исто време поставило питање који је то део живота појединца у који не би требало да се дира.

Каснија еволуција створила је и различите интерпретације. Већ од 1967. године право на приватност везује се за информације и поље података⁵ У привима ово су били облици комуникација који су тада били доступни човеку. Право да се не дира у тајност писама, телеграма и других видова писане комуникације, убележен је у складу са овим схватањем и у конститутивне акте националних држава. Од ове ере, развој технологија диктира и развој права на приватност. Сваки нови вид развоја технологија и техника условљавао је потребу ка размишљањима о новим правцима заштите. У светлу данашњице посебан изазов представља развој вештачке интелигенције који ће тек поставити сет правних изазова и на приватности.⁶

У овом контексту, јавља се потреба да се на различитим нивоима делује како би се на прави начин и у складу са динамиком времена регулисала област

² Becker, W., *Правна држава и људска права*, Загреб, 1997, стр. 76.

³ Тадић, Љ., *Политиколошки лексикон*, Београд, стр. 20.

⁴ https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-642-03315-5_2.pdf приступљено 10.09.2022. године.

⁵ "приватност је захтев појединца, група или институције да саме одреде када, како и у којој мери информације о њима се саопштавају другима" https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-642-03315-5_2.pdf приступљено 20.09.2022.

⁶ Више видети: Hoffmann-Riem, W., *Artificial Intelligence as a Challenge for Law and Regulation*. Hamburg, 2020.

података. Ова потреба је још и више изражена, ако се има у виду тренутни развој технологије и брзине протока информације која експоненцијално расте. Међутим, општи је утисак да се правни системи споро прилагођавају променама и да ће овај изазов, уколико се не осмисле флексибилнији механизми заштите, у будућности бити све већи. На студијама случаја касније ће се показати да је овај изазов у континенталним системима израженији него у англоамеричким.

Правно на приватност на основу генезе развоја можемо поделити у три групе. Ако се као критеријум узме хронологија развоја, можемо разликовати: 1) неповредивост стана; 2) неповредивост поште и телекомуникација; 3) заштита података о личности (заштита података)⁷. На овај начин се уједно доказује да је заштита податка настала из људског права на приватност. Поред теоријске ово схватање има и практични значај. Ако заштиту података поставимо у раван са неповредивошћу стана и поште, онда се на неки начин она симболизује као основа човековог приватног живота. Из угла динамике развоја, људско право на приватност и заштита података о личности у будућности ће имати и већи значај у односу на основе на којима су настали.

Последично развој дигиталних технологија и техника, поставио је право на приватност на пијадестал значаја за разумевање и заштиту у XXI веку. При том, људско право на приватност, поред горе наведене класификације, има разноврсне реинтерпретације у XXI веку. Већ од друге половине XX века присутан је став да право на личну аутономију има синонимно значење са правом на приватност, те се ослања на гаранције везане за ово право. Везивањем на овај начин даље се доприноси схватању да је право на приватност довољно широко да се изједначава са општом слободом појединца.⁸ Поред предности евентуално шире заштите, на овај начин се може допринети и извесним проблемима. Ширење круга права без дубинског разумевања може водити, горе поменутој, идеологизацији и политизацији која права претвара у потпуну негацију. Услед овога потребе за разумевањем и схватањем начина постанка права на заштиту података и објективизирани поглед кроз норме на међународном и националном плану има велики значај. Такође, сагледавање контекста доношења ових норми, у многоме олакшава тежње ка правилном сагледавању и заштити.

2. Питање заштите података на тлу Европе

Људско право на приватност заштићено је разноврсним међународним и националним актима. На простору Европе, Европском конвенцијом за заштиту људских права (ЕКЉП) постављен је основ за признање и разраду права на

⁷ Дилигенски, А., Прља, Д., *Фејсбук, заштита података и судска пракса*, Београд, 2018, стр. 39.

⁸⁸ Гајин, С., *Људска права - правно систематски оквир*, Београд, 2012, стр. 21.

приватност још почетком друге половине XX века.⁹ Када је реч о нашем правном систему, приступом Савету Европе ратификовани су разноврсни механизми заштите људских и са њима неодојивих мањинских права. Истовремено усвојена ЕКЉП постала је саставни део нашег правног система.¹⁰ Наредних година нормирање је настављено па је Устав РС такође уоквирио национални домен заштите људског права на приватност и конкретно заштите података о личности.¹¹ Међутим ови прописи, нису били адекватан правни оквир за одговор на технолошку револуцију. Могу се навести најмање два разлога за ову констатацију. Као први, услед свог општег карактера, била је неопходна конкретизација. Експанзија размене информација на даљину и динамика промена ове области захтевала је жустрије конкретизације и одговоре. Други разлог се надовезује на први. Недостатак нижих, конкретнијих аката онемогућио је формирање институција које би контролисале и штитиле примену норми. У исто време није вршена ни едукација о потреби заштите простора приватности у новом добу које је природно донело и нове изазове.

До ступања на снагу уредбе *GDPR*-а на територији ЕУ биле су важеће разноврсне директиве које су регулисале ову област. Најважнија, која је и представљала основ за даље допуне била је Директива о заштити података (*Directive 95/46/EC*).¹² Иако визионарски и правнички вешто скројен документ, који је деценијама представљао базу за нормативе државе ЕУ, пред захукталом технологијом ипак није имао одговоре. По својој правној природи директиве су представљале само оквир који би требало да прате државе чланице. Међутим овакав правни оквир показао је све мањкавости на преласку из XX у XXI век. Постојеће норме нису могле да прате динамику друштвених односа која је била реалност у оквирима социолошке збиље. Узрок томе био је експоненцијални технолошки развој. Овај развој у области заштите података повећао се невероватном брзином развојем интернета. На тај начин потреба за заштитом и разумевањем људског права на приватност, расла је са развојем технике. Интернет и размена података прелазили су границе, а институције ЕУ нису биле спремне да на јединствен начин регулишу заштиту података.

На основу поменуте Директиве о заштити података усвојена је нова свеопшта уредба која је имала обавезујући карактер за све државе. Како би се друштво припремило за правни живот нове уредбе, одређен је *одложни* почетак примене и то од 25.05.2018. године. Свеопшта уредба има више предности у односу на раније правне акте. Прво, обавезујући карактер гарантује већи ниво правне сигурности, извесности и јединствености на тлу

⁹ Чл. 7 ЕКЉП текст доступа на: <https://www.unhcr.org/4d93501a9.pdf> приступљено 20.09.2022.

¹⁰ Сл. лист СЦГ - Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 - испр. и Сл. гласник РС - Међународни уговори, бр. 12/2010 и 10/2015.

¹¹ Чл. 42 Устава Републике Србије Сл. гласник РС 98/2006 и 115/2021.

¹² Дилигенски, А., Прља, Д., *нав. дело*, стр. 10.

Европе. Такође, усвајање уредбе пратила је и адекватна јавна пажња па је и свести о потреби заштите података о личности у исто време већа. Међутим, усвајање ове уредбе поред правног и друштвеног контекста контекста имало је и шире конотације. Пре свега реал-нормативна потреба била је и под утицајем ширих политичких разлога.¹³ Већина компанија које путем интернета сакупљају податке о личности за седиште су одредиле САД-а. Како су подаци имали и имају политичку и економску вредност, поставило се питање ко контролише поступање и експлоатисање података.

У таквој атмосфери поставило се питање регулативе у домену података о личности односно заштите људског права на приватност. Упоредо са глобалним токовима и генезом политичких и правних односа дешавао се и један појединачни случај. Судски поступак са циљем контроле коришћења и заштите личних података донео је далекосежне последице. Аустријска организација "*Europe versus Facebook*" коју је покренуо и предводио бивши студент Макс Шремс повела је правну поступак против компаније *Facebook*.¹⁴ Процес је убрзо привукао ширу пажњу. У исто време процес је отворио комплексна питања и односе. Питања надлежности, регулативе и конкретног степена заштите људског права на приватност у коме је садржано право на заштиту података о личности. Европско поље заштите података, бар према пажњи коју су задобили у јавности и комплексности питања која су отворена највише су обележили *GDPR* и Макс Шремсон.

2.1. GDPR

Специфичност *GDPR*-а је вишеструка. Прво, више од две деценије примене Директиве о заштити података показало је да је неопходан виши хијерархијски ниво регулативе. Друго, *GDPR* је имао шире импликације од правног простора ЕУ. Друге државе које гравитирају ка заједници ЕУ приступиле су регулисању у складу са *GDPR* како би могле да послују и функционишу лакше са државама чланицама. Треће, политички контекст указао је на комплексан ниво односа између САД и ЕУ. Бар на плану заштите података овај однос није био усмерен кооперативно, већ су компаније са седиштем у САД имале доказане економске користи, а о политичким последицама тек ће се дискутовати.

Иако ослоњена на Директиву о заштити података, општа уредба *GDPR* има другачији домен и последице. У складу са тим она је и изазвала далекосежније последице већ у првим годинама примене. Од усвајања *GDPR*-а видљивији су помаци на плану заштите података. То се може посматрати у односу са гигантима који су користили податке становника ЕУ. Већина

¹³ <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S026736492030128X> приступљено 20.09.2022.

¹⁴ Дилигенски, А., Прља, Д., *нав. дело*, стр. 13.

компанија које послују у домену података о личности ускладио је своје пословање са новим правним актом. То је за последицу имало изградњу центара за складиштење података широм Европе и веће могућности контроле. Ипак компанија која се највише супротставља складиштењу података на тлу Европе јесте Фејсбук или како се преименовано зове Мета. Ова компанија упутила је више порука којима је запретила да ће напустити простор ЕУ уколико се усвоје најављени правни акти који ограничавају и постављају надзор над подацима на тлу Европе.¹⁵

Утицај *GDPR*-а видљив је и ван простора ЕУ. Друге државе ослониле су се на већ усвојена решења са простора Европе. Разлога је више. Могу се наводити разноврсни економски и политички разлози за то. Турска, Бразил, Јапан уредиле су област заштите података у мањој или већој мери по угледу на норму *GDPR*-а.¹⁶ Наш правни систем је у циљу хармонизације и регулације ове области, такође ревидиран. Тако је усвојен а касније и измењен Закон о заштити података о личности¹⁷ који се у великој мери ослања на решења *GDPR*-а.

На територији наше државе, иако традиција заштите података бар у нормативном смислу иде деценијама уназад, тек последњих година дешавају се реални кораци. Усвајањем *GDPR*-а покренута су питања заштите података, едукације и потребе да се нормативно регулишу и нижи нивои. Масовно су сајтови уводили сагласност како би се прикупљали подаци, креиране су политике приватности. Компаније су покренуле поступак интерног регулисања размене податка, профункционисао је рад Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. Дакле општа уредба *GDPR* изазвала је својеврсну правну револуцију, а о последицама правним и политичким ћемо сведоичити у годинама које су пред нама.

2.2. Марк Шнерсон

Као што смо поменули, упоредо са тежњом ка усвајању и каснијој примени *GDPR*-а у пракси је тињао један појединачни спор. Тако је група "*Europe versus Facebook*" отворила низ правних питања и проблема области заштите података у годинама пре ступања на снагу *GDPR*-а.¹⁸ Повод за формирање групе и каснијих тужби био је података који је на лични захтев Фејсбук доставио Макс Шремсу. Чак 1222 странице А4 формата, које су садржале личне податке, тужени је прикупио за период од три године

¹⁵ https://rtv.rs/sr_lat/zivot/nauka-i-tehnologija/meta-zapretila-da-ce-ugasiti-fejsbuk-i-instagram-u-evropi_1312330.html приступљено 15.09.2022.

¹⁶ Дилигенски, А., Прља, Д., *нав. дело*, стр. 14.

¹⁷ Сл. гласник РС, бр 87/2018.

¹⁸ Више видети: Colonna, L., *Europe Versus Facebook: An Imbroglia of EU Data Protection Issues*. Dordrecht, 2016

коришћења Фејсбука.¹⁹ Питања која су постављена тужбеним захтевима указала су да не постоји довољан степен заштите друштвених односа на пољу података о личности. Из угла процеса који је оличен у називу ове групе "*Europe versus Facebook*", неколико је разлога за то.

Прво, заштита основних људских права нашла се на неравноправном терену. Студент и његова група против финансијски и утицајно надмоћне корпорације. Друго, механизми заштите, који би претходили судској заштити, у потпуности су били неадекватни. На крају, процес је поставио питање судске надлежности и легитимације за вођење спора. Заштита података била је питање из домена интереса целе Европе, а немогућност да се на ефикасан начин поступак спроведе пред ЕСЉП, остао је као печат неефикасности система. Почетним питањима, овај поступак је већ припремној фази указао на многе аномалије система у домену заштите података о личности.

У позадини ове проблематике М. Шремс је наставио своју борбу. Како би пропагандно и процесно појачао своје аргументе он је паралелно водио више поступака. У Ирској, где се налазило седиште туженог за територију Европе. Потом у матичној Аустрији, где је било седиште тужиоца, али и седиште покушаја прве масовне тужбе. На крају и пред Европским судом за људска права. Правно интересантан поступак М. Шремса водио се у Аустрији.

Тако је 2014. године покренута иницијатива за масовну тужбу против Фејсбука. Чак 25 000 корисника прикључило се иницијативи М. Шремса и његове групе. Овај поступак је још значајнији ако се има у виду да је у питању први поступак масовне тужбе са циљем заштите података на европском континенту.²⁰ Првостепени, Основни суд одбио је тужбени захтев, али поступак настављен по жалби пред другостепеним судом. Виши суд је упутио питање ЕСЉП које се тиче страначке легитимације, тј. могућности потрошача да тужи по пренетом овлашћењу других потрошача. Питања која су отворена овим процесима и до данашњег дана нису до краја решена. Поред правног аспекта изнова провејавају политички утицаји и покушаји да се ова проблематика уреди на релацији ЕУ - САД. Компанија МЕТА, која је власница Фејсбука истовремено покушава да претњама укидањем својих услуга утиче на доносиоце одлука да се подаци о личности користе у складу са старом праксом.

3. Закон о заштити података о личности

Потреба за усклађивањем области заштите података, након усвајања уредбе *GDPR* није заобишао ни нашу државу. Под овим утицајима је усвојен Закон о заштити података о личности.²¹ Усвајање ЗЗПЛ и претходно уредбе

¹⁹ Дилигенски А., Прља, Д., *нав. дело*, стр. 13.

²⁰ *Исто*, стр. 13

²¹ Сл. гласник РС, бр 87/2018.

GDPR имало је одјек у стручној и јавној расправи. Питање података постало је једна од доминантних правних новина и потреба за едукацијом.

Међутим, на националном нивоу постоје два велика изазова која претходе адекватној заштити података о личности. Прво између уредбе *GDPR* и ЗЗПЛ јасно се уочава да постоје сличности али и једна важна разлика. Сличности су последица директног превода уредбе и преписивање норми у наш правни поредак. Основна разлика је у преамбули. ЗЗПЛ не садржи одредбе преамбуле уредбе *GDPR*. Ова редукција је хендикеп имајући у виду обимност преамбуле.²² Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности је поднео низ амандмана на почетни предлог закона чиме су одређене аномалије исправљене. У том циљу спроведене су јавне расправе и чињени стручни покушаји да се унапреди позитивно-правни оквир заштите података о личности. Доступан модел Повереника може бити смерница ка будућим решењима области заштите података.²³

Други озбиљан изазов је недостатак оспособљеног кадра у јавном и приватном сектору који би се бавио заштитом и едукацијом области заштите података о личности. Покушај оспособљавања кадрова за премошћавање овог изазова чине се на Универзитету у Београду и Универзитету у Крагујевцу.²⁴ Међутим, узевши у обзир да се ради о људском праву, које је под изазовом дигиталних технологија, образовне политике требало би усмерити и ка нижим нивоима. Основно и средње образовање требало би бити реформисано или бар допуњено у складу са динамиком и модерним изазовима. Тако би едукација о основама права на приватност и изазовима дигиталног простора морала наћи своје место у оквирима наставних планова. До тада, пажњу коју је увођење *GDPR*-а и ЗЗПЛ изазвало, бар у стручној и привредној сфери, треба одржавати и у циљу промовисања заштите људских права. Такође треба упозоравати на изазове.

3.1. Злоупотребе ЗЗПЛ

Упоредо са потребом заштите, јавиле су се могућности злоупотреба права која су гарантована новим законским решењима. Подаци су са једне стране, када се посматра ниво личности заштићени, са друге стране постоји обавеза транспарентни како би се омогућила контрола органа од стране грађана. Међутим, да је за постојање одређеног права неопходна и правна култура показује пример праксе у нашем правном систему. Органи су новим законским

²² Преамбула опште уредбе *GDPR* садржи чак 173 члана за разлику од саме уредбе која у даљем делу има 99 чланова.

²³ <https://www.poverenik.rs/sr-yu/%D0%B0rhiva/model-zakona-arhiva.html> приступљено 20.09.2022.

²⁴ Кратки програми студија изводе се на Факултету за безбедност Универзитета у Београду и на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу.

решењима у циљу повећања транспарентности рада добили обавезу, а грађани овлашћење, да пруже односно траже одређене податке о раду јавних органа. Како се ово право грађана масовно злоупотребљавало групним тужбама адвоката, измењен је законски оквир. Уведено је правило да је прво неопходно обратити се Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, па тек онда покренути друге механизме потребе за приступом. Убрзо је Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности затрпан захтевима адвоката којима би се онемогућило његово правовремено деловање, а у исто време и направили судски трошкови за адвокате уколико се не стигне са одговором. Овај проблем Повереник је покушао да реши предлогом увођења института *злоупотребе права на жалбу*.

Овај пример нам указује да је за изградњу правне државе неопходно радити упоредо и на правној култури једног друштва. Конкретна проблематика овог типа јесте постојање недовољно квалитетног образовања правника, лоше оспособљености адвоката и непоштовања основних етичких кодекса и правила адвокатске професије. Када су у питању људска права, ови проблеми биће изазов и у годинама које су пред нама.

4. Закључак

Заштита података о личности изазовно је питање са више аспеката. Као људско право на приватност оно је у исто време правно и политичко питање. Делује да се са нормирањем и општом уредбом *GDPR* каснило, те да је било неопходно знатно раније кренути у уређење ове области. Међутим, када је донета општа уредба заиста је допринела већој пажњи која је посвећена личним подацима. Такође, она је отворила и пут да се уреде односи са гигантским компанијама које су у годинама пре доношења уредбе суверено владале пољем личних података на тлу Европе. Ово је наравно отворили и низ политичких питања и указало на неке изазове. Први је да простор Европе није у довољној мери правно и политички спреман за изазове који носи динамика великих промена. Друго, да је потребна шира едукација на плану људских права од нижих, преко високошколских институција, на нивоу Р. Србије, указује се да постоје институције које исказују покушаје озбиљног и преданог рада које су спремне да се носе са искушењима најмодернијег типа. Једна таква институција је Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. Транспарентност рада која је доступна на сајту и у виду публикација које презентују новине и праксу рада пример су како би требало обављати јавни позив. Такође, показује се колико је и личност, појединац који води институцију битна за функционисање система одређене области.

Nikola Ivković,
Assistant

HUMAN RIGHT TO PROTECTION OF PERSONAL DATA

Summary

In the paper, the author analyzes the issue of human rights in the light of the era of increasing promotion of the protection of personal data as a normatively protected category. The genesis of the development is viewed through the retrospective of the human right to privacy. Then the course of international norms, as well as the political and legal structure of protection in the digital era is analyzed. The General Data Protection Regulation (based on the original name and abbreviation GDPR) contributed to the general regulation and expansion of the issue of the human right to privacy. This was also reflected on the territory of our country. By adopting a new normative framework and predicting protection mechanisms, a new era of digital security has been launched. Along with standardization, public interest in data protection issues is also growing. At the same time, the challenge of adequate education is raised as a necessary substrate when implementing the newspaper. Under this question comes the question of the competence of subjects who should be promoters and regulators of the protection of the human right to privacy on behalf of state authorities.

Key words: *human rights, right to privacy, data protection, GDPR, ZZPL.*

Литература

- Андоновић, С., *Основи права заштите података о личности*, Београд 2020.
Вебер, В., *Правна држава и људска права*, Загреб, 1997.
Гајин, С., *Људска права, правно систематски оквир*, Београд, 2012.
Дилигенски, А., Прља, Д., *Facebook, заштита података и судска пракса*, Београд, 2019.
Тодић, Љ., *Политиколошки лексикон*, Београд, 1996.
Томушен, К., *Људска права између идеализма и реализма*, Београд, 2006.
Hoffmann-Riem, W., *Artificial Intelligence as a Challenge for Law and Regulation*, In: Wischmeyer, T., Rademacher, T. (eds) *Regulating Artificial Intelligence*. Springer, Cham. 2020.
Colonna, L., *Europe Versus Facebook: An Imbroglia of EU Data Protection Issues*, In: Gutwirth, S., Leenes, R., De Hert, P. (eds) *Data Protection on the Move. Law, Governance and Technology Series*, vol 24. Springer, Dordrecht Dordrecht, 2016.